

Az azonosság megteremtésének útja
Lovik Károly: A halál kutyája¹

MIKSÓ PÉTER

Bevezetés

A 19–20. század fordulójának hangoltságát a szubjektum határhelyzetbe vetettségének tapasztalata határozta meg, melynek eredményeként a (szocio)kulturális és művészeti közérzet alaptónusát dezillúzionisztikus léthelyzet jellemezte. Mindez olyan alkotói habitushoz vezetett, melynek programszerűen megfogalmazott igénye a befelé tekintő, az érzelmekre, egyéni érzésvilágra, hangulatokra alapozott művészeti gyakorlat volt. *„A századforduló új művészideálja az érzések, érzékletek által vezérelve alakította ki saját formavilágát, alkotta újra a külvilág képét. A művészek a látottak helyett a látványból alkotott képzetek visszaadására törekedtek a vászon vagy a papír felületén. A művész feladata a földi és az égi, az anyagi és szellemi világ kapcsolatának megteremtése lett.”*² E tendencia következtében megváltozott a műalkotásról alkotott fogalom: *„az alkotás nem más, mint lelkiállapotok szimbolikus megjelenítése: érzés, impresszió, fantázia, álmom. A századvég keveredő stílusirányzatainak közös jellemzője, hogy feladatukat egy öntörvényű világ megalkotásában látták, a kifejezőmód »hogyanjának« eredetiségében, törekvéseiket ennek a célnak rendelték alá. A művésznovellákban is megjelennek a szerzői alteregók. Ez a korszakra jellemző művészmentalitás (kivonulás) tételszerűen visszatér a fikció világában is.”*³

Jellemzővé vált egy olyan perspektíva, miszerint az irodalmi alkotás több jelentésszint összekapcsolódásából létrejövő metaforikus értelmet hordoz, továbbá transzcendens szituáltsággal rendelkezik. *„A látomásos, fantasztikus vagy kísérteties mesevilágot teremtő novellák az olvasót irracionális helyzeteken vezetik végig. A hagyományos időábrázolásról és térhatásról lemondva, szabad képzettársítások segítségével a viszonylagosság élményét teszik átélhetővé. Írók és képzőművészek a valóságból az irreálisba vezető természetes állapotok, jelenségek – az álmom, a vízió – felhasználásával a világot egységben kívánták láttatni, rámutatva a részleteket összekötő titkos kapcsolatokra.”*⁴ Ez a teljesítmény jellemezte a századforduló horizontján megjelenő új művésztípust, beleértve Lovik Károlyt is. Elbeszélései alapján Lovik vonzódik a misztikumhoz, erről pedig akképp tesz tanúbizonytságot, hogy a víziókat és a fantasztikum síkján végbemenő eseményeket fegyelmezett

¹ LOVIK 2010, 42–47.

² CSÉVE 2012, 55.

³ CSÉVE 2012, 56–57.

⁴ CSÉVE 2012, 62.

elbeszélő tónussal jeleníti meg, miközben narrációja szenvtelen karakterű marad. Az irracionális elemet (hiedelemmonda, látomás, fantasztikum) és a misztikához fűződő viszonyát racionalista elbeszélői alapállással fejezi ki A *halál kutyája* című elbeszélésében, amit a narratív identitás megteremtésének szempontja szerint vizsgálók.

Az azonosság megteremtése felé

A történet szerint újságíró érkezik Bolgárhídra, hogy tudósítson az ott élő munkások által szerveződő sztrájkokról. A sztrájk bekövetkezte előtt beszélget a munkásokkal, akik közül többen arról számolnak be, hogy létezik egy kísértet-szerű kutya, ami halált hoz arra, aki találkozik vele. Mindezek után másnap azok hálnak meg a tüntetés során, akik beszélgettek az újságíróval.

Thomka Beáta szerint „A narratív szerkezet módosított novellavázlat mutat: bevezetés és előkészítés tölti ki szinte a teljes struktúrát. E több vonatkozásban is motivált eseménysor végén, talán éppen a részletes motiváció következtében, a klasszikus fordulat, a poén váratlanságával hat a záró epizód. A szerkezet aszimmetriája tökéletes: a történetet kitölti az előkészítés, melyhez az esemény megtörténe ráadásként kötődik.”⁵ Lovik elbeszéléséről – Thomka Beáta szempontját figyelembe véve – azt mondhatjuk, hogy a narrátor megjelölése idővonatkozás⁶ és a hivatásához kapcsolódó gyakorlat bemutatása szerint történik,⁷ miközben a kutyává történő metaforizációs (dezanropomorfi) aktusra is sor kerül. Mindez szervesen kapcsolódik az előkészítő részhez, amelyben az elbeszélő továbbra is metaforikus szituáltóságú narrációval él: „Azt mondták, kitűnő orrom van; ösztönszerűen tudtam megérezni, hova menjek.” A dezanropomorfizáció nem csupán az említett nyelvi eseményben mutatkozik meg, hiszen az utazás körülményeinek bemutatása is egy humánus karakterétől megfosztott elbeszélőre vonatkozik: „Óriás orgona sípjaiként meredtek itt égnék a kürtök, nehéz fekete füstöt ontva a vadul széttagolt vidékre, amelynek ábrázata kormos volt mint az ördögé. Fekete szénpöttyök lógtak a fák tar ágain, az ökörkóró szárain; a keréknyom is fekete volt, a hó is, a házak mellett ácsorgó sovány juhok is.” Az idézett szövegben szereplő, holt vidékhez kapcsolódó bővítmények (tar, fekete, sovány, nehéz, kormos, sovány) és főnevek (ökörkóró, ördög, szénpöttyök), negatív hangoltságát és szemantikáját figyelembe véve olyan értelmezés adódik, miszerint Lovik elbeszélője

⁵ THOMKA 1986, 57–89.

⁶ „Tizennégy óra hosszágig utaztam”; „két óra hosszat aludtam egy ismeretlen nevű váróterem fászládáján”; „öt óráig tartott, míg a vicinális fölvitt a poroszlói hegyekre”; „harmadjel óráig kellett kocsin mennem”; „Csikorgó januárius volt” (LOVIK 2010, 42.)

⁷ „Ha betoppantam cselekvéseim színpadára, egyszerre megváltoztam. Csüggedésem, fáradtságom elszállt, a kopó harci kedve fogott el, kutattam, kapartam, szimatoltam s addig nem nyugodtam, míg a helyzetet alaposan meg nem ösmertem. Ameddig szükség volt rá, lent maradtam, szaladgáltam, telegrafáltam, veszekedtem s aztán holtra fáradtan, betegen, nyomorultan utaztam vissza.” (LOVIK 2010, 43.)

transzcendens szerepben (halál) is megmutatkozik. Ettől a szereptől nem válik meg, mivel minden történés esetén ebben a színezetben tűnik fel.

A beszélő karakterének körülhatárolása nem csupán az utazás kontextusa(i) szerint történik, elvégre az utazás aktusa önmagában véve is funkcióval bír, hiszen nem-helyekhez köthető (gyorsvonat, vicinális, kocsi), amelyekkel a beszélő „antropológiai helyhez”⁸ érkezik. Úton levéséből fakadóan éthosza a kívülállóság, egzisztenciája a határtapasztalat szerint értelmezhető: „Nyomorultnak, fáradtnak éreztem magamat a kocsin, a fejemben mintha csupa felhő kóválygott volna, nem érdekelt semmi, nem tudtam, nem akartam gondolkodni. S ez így ment egész esztendőn át, minden héten vonatra kellett ülnöm, ismeretlen vidékre kalandoznom, piszkos kalyibákban tengődnöm, utálatos ételeket ennem, hogy tudósításokat küldjek az újságnak.”⁹ Bolgárhídra érkezésével olyan struktúrába hatol be, melynek „szervezői” határszobjektumok,¹⁰ akik rendszeres énekléssel¹¹ és mítosszal¹² teszik koherenssé életterüket. A közösségi élményt adó éneklés és az epikai hitel-szerű mítosz beszédben tartása identitást formál életterüknek. Ennek gyakorlata a kulturális emlékezés terévé avatja a kocsmát. A narrátor itt lesz a halál kutyájához fűződő történet birtokosa és a közösség be- és elfogadott tagja, ugyanakkor megtartja kívülálló szituáltságát. Ez biztosítja integritását és azt az identitásformát, ami a narratív azonosság létrejöttéig sugalmazott marad.

A megteremtett azonosság

Lovik elbeszélése két részre osztható. A Bolgárhíd előtti elbeszélés előkészíti, az utána következő pedig – a korábbiak függvényében – megteremti a narratív azonosságot. A mű kohézióját igazolja, hogy a Bolgárhídra történő utazás közben megteremtett én, alapvető a narratív azonosság eredményeképp megteremtődő én szempontjából. Ennek a folyamatnak modellezője az álom, aminek nyelvi természete és szerepe metaforikus kapcsolatot hangsúlyoz azokkal a szövegegységekkel, amelyek megelőzik a novella zárlatában artikulálódó tragikus végkifejletet: „Amerre megjelentem csupa vér és pusztulás volt: láttam, amint a rendőrök a tömött népbe löttek [...]; láttam, amint egy egész város égett [...]; láttam, mint söpör végig a vízár egy egész közösségen...”¹³ Az álom megteremti annak a lehetőségét, hogy az előre- és vissza utaló események epizodikusan jelenjenek meg: „Belelegyedem a tömegbe, vígan dörzsölöm az emberekhez bundámat, hízelgek nekik, s akik ma

⁸ AUGÉ 2012, 29–46.

⁹ LOVIK 2010, 42.

¹⁰ Tértaapasztalatukat és egzisztenciájukat két dimenzió határozza meg a bányában végzett munka szempontjából: a fentt és a lent.

¹¹ „A melegben jobban érezték magukat, mint künn a zord fagyban; csöndesen énekelgettek, egy beesett mellű, kecskeszakállas emberfej lehorgaszva hegedült nekik.” (LOVIK 2010, 44.)

¹² A halál kutyájának mítosza.

¹³ LOVIK 2010, 42.

megsimogattak, azok holnap mind meghalnak.”¹⁴ Az álomnak retrospektív szerepe van, az elbeszélő metaforizációval teremt meg identitását.

Az álommunka közös nevezőre hozza a reális eseményeket (munkássztrájk) és Bolgárhíd közössége által teremtett misztikus történetet (halál kutyája), amit életben tartanak. Az álomepizód az előkészítések és előreutalások összegzése szerint értendő, valamint aszerint, hogy lezárja az előkészítést, előreutalást, mindazonáltal az álom ad lehetőséget arra, hogy az elbeszélő azonossága megteremtődjön, pontosan azzal, hogy kétféle eseménysort szintetizál: „*Az izgalmak elszálltak, újra nagy fáradtságot éreztem, a fülem zúgott, s a készülő események képei vetődtek elmém. Csak nehezen aludtam el, de szörnyű álmom volt. Láttam magamat, amint bozontos szőr fedti testemet, a kezem lábbá válik s a nyelvem messzire nyúlik le a földre. Szimatolva nézek körül a világban s ahol hullaszagot érzek, oda vágatok. Beleelegyedem a tömegbe, vígan dörzsölöm az emberekhez bundámat, hízelgek nekik, s akik ma megsimogattak, azok holnap mind meghalnak. Én, én vagyok a halál kutyája, amerre járok, légyként hullnak az emberek, jók, rosszak, öregek, fiatalok kímélet nélkül.*”¹⁵

A szöveg motiváltságát tekintve indokolt poétikai formának tekinthető, hogy a beszélő az álomban – mint határhelyzetben – reflektál önmagára és értelmezi azokat az eseményeket, amelyeknek ágense; ha figyelembe vesszük Freud gondolatát, miszerint „*az álom teljes értékű lelki jelenség, úgynevezett vágyteljesülés, ami beilleszthető az ébrenlét érthető pszichikai tevékenységének összefüggésébe*”,¹⁶ továbbá, hogy „*valami akképp lesz tudatelőttessé, hogy megfelelő szóképzetekhez kapcsolódik. Ezek a szóképzetek emléknymok; valamikor észrevétlenek voltak és mint az emlékek nyomai, általában ismét tudatosá válhatnak.*”¹⁷ Eszerint Lovik elbeszélésében az álomban kap magyarázatot az, amit a narrátor korábban metaforikus beszédpozícióval járt körül. Ezzel alátámasztást nyer az a freudi koncepció, amely osztott formában képzel el a modernitás szubjektumát. Freud gondolata Lovik elbeszélésének szempontjából azért termékeny, mert egységében teszi elgondolhatóvá az ébrenlétet és az álomlétet, a sugalmazottat és a megtörténtet, ami alapvető fontosságú a narratív azonosság megteremtésének szempontjából, melynek struktúrája az álomban jön létre.

Ricoeur szerint a narratív azonosság megteremtése nem mentes az apóriáktól, hiszen azt a dolgot tematizálja, amit „*élettörténetnek*” nevezünk. „*A valódi nehézség a történet egyediségének kapcsolódási módjában rejlik – ezt nevezte Wilhelm Dilthey az élet összefüggésének (Lebenszusammenhang). Az apória abból adódik, hogy a reflexiónak olyan azonosságfogalommal kell dolgoznia, amelyben keveredik a szó kétféle jelentése: az én azonossága (őmagaság) és az ugyanaz azonossága. Az azonosság a szó második értelmében*

¹⁴ LOVIK 2010, 47.

¹⁵ LOVIK 2010, 47.

¹⁶ FREUD 1993, 96.

¹⁷ FREUD 1971, 145.

'tökéletesen hasonlót', az 'analógot' jelenti. S ennek alapján: hogyan maradhatna az én a lehető leghasonlóbb önmagához, hacsak nem úgy, hogy van benne valami szilárd mag, amely mindenféle időbeli változástól mentes. Viszont egész emberi tapasztalatunk az ellen szól, hogy a személyiségnek lennie egy ilyen változhatatlan konstitutív összetevője. A benső tapasztalásban semmi sem menekül meg a változástól."¹⁸

Ebben a vonatkozásban a narratív azonosság kezdete az elbeszélő megérkezése Bolgárhídra. Lovik elbeszélője beszélgetések utáni álombetétben metaforikus szituáltsággal (kutyaalakban) visszatekint azokra az interakciókra, amiknek a részese volt, tehát az így nyert azonosság jellemzője, hogy nem a realitás eseménye, mivel a fantasztikum síkján, az álomban történik: „Beleegyedem a tömegbe, vígan dörzsölöm az emberekhez bundámat, hízelgek nekik, s akik ma megsimogattak, azok holnap mind meghalnak.”¹⁹

Ebből arra következtethetünk, hogy az elbeszélő elveszti humánus karakterét, mivel identitását a kutyává történő metaforizációs aktus határozza meg, láthatóvá téve a kapcsolatot előzmény és következmény között, hiszen az álmot megelőző sugalmazott retorikájú panelek hozzájárulnak a későbbi azonosság megteremtéséhez, melynek markere, hogy a beszélő képes performálni önmagát: „Én, én vagyok a halál kutyája, amerre járok, légyként hullnak az emberek, jók, rosszak, öregek, fiatalok kímélet nélkül.”

Ennek többletjelentése a beteljesedő jóslatban érthető meg: „A piacon most löttek az emberek közé. Óh, azok a latrok, azok a vérszopó szelindekek! A csatornába úgy dől a vér, mint a moslék! Már négyen meghaltak!”²⁰

Mindebből arra következtethetünk, hogy a tárgyalt poétikai eljárások teszik Lovik szövegét a prózafordulat egyik jelölőjévé, miközben a szöveg elmozdul a modern struktúrát mutató elbeszélés irányába. Az újabb kori novellát részben olyan kérdésselvetés szülte, ami mérlegre tette, hogy a szubjektum (határhelyzetbe vetettsége folytán) birtokolja-e saját történetet? Valamint képes-e arra, hogy átfogóan szemlélje azt, amit élettörténetnek nevezünk? Ezek a kérdések Lovik művében is felfénylenek, utalva arra, hogy a novella olyan forma, melyben meghatározó az állandóságba vetett hit meggyengülése, jelentős szerephez jut a kiszámíthatatlanság és az evidens dolgok átértékelődése (pl.: identitás, éntudat).

„A világ gépezete rutinosan működik, a sorsoknak csak hétköznapijaik vannak, fordulat utáni monotonia és látszatrend uralkodik. Ez az életérzés indítja útnak a századelő rövidprójáját, s ezzel a létélménnyel áll kapcsolatban Csáth, Cholnoky, Lovik novellaformája.”²¹

¹⁸ RICOEUR 2001, 15-16.

¹⁹ LOVIK 2010, 47.

²⁰ LOVIK 2010, 47.

²¹ THOMKA, 1986, 53.

Irodalom

- AUGÉ 2012 = Augé, Marc: *Nem-helyek. Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába.* (ford.: Fáber Ágoston) Budapest 2012.
- CSÉVE 2012 = Cséve Anna: Lirizálódás mint összeművészeti jelenség a századfordulón. A ködlovagok világa. In: Palkó Gábor (szerk.): *Ködlovagok. Irodalom és képzőművészet találkozása a századfordulón 1880–1914.* Budapest 2012, 55–66.
- FREUD 1971 = Freud, Sigmund: Az ősválami és az én. In: Buda Béla (szerk.): *A pszichoanalízis és modern irányzatai.* Budapest 1971, 145.
- FREUD 1993 = Freud, Sigmund: Az álom: Vágyteljesülés. In: Freud, Sigmund: *Álomfejtés.* (ford.: Hermann István) Budapest 1993, 96.
- LOVIK 2010 = Lovik Károly: A halál kutyája. In: Kelemen Zoltán (szerk.): *Budapesti Negyed* 18. évf. 1. (67.) sz. (2010. tavasz) 42–47.
- RICOEUR 2001 = Ricoeur, Paul: A narratív azonosság. In: László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia.* Budapest 2001, 15–16.
- THOMKA 1986 = Thomka Beáta: Lovik rövidprójának elbeszélésszerkezeti és műfaji kérdései. In: Thomka Beáta: *A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja.* Újvidék 1986, 53.

The way of creating identity
Károly Lovik: The dog of death

PÉTER MIKSÓ

Supposedly, the significant renewal of storytelling in the Hungarian literature begin at the end of the 19th century. In this period, concretely the *fin de siècle*, a lot of writers appeared simultaneously, who had similar style in writing – for example: Elek Gozsdu, István Petelei, Gyula Szini, Viktor Cholnoky, or Károly Lovik. Lovik played important role in the renewal of literature, which based on the short story, that is why, he and his peers were the connection between the premodern and modern period.

In my thesis, I examine a short story – Károly Lovik: The dog of death –, which could be ideal example to represent attributes of modern narrative. In my point of view, the short story could be interpretable along Paul Ricoeur's term - narrative identity – and other notions, which would be derived from it: sameness, metaphor, identity. However, I take notice of Sigmund Freud's theory about the dream, which declare, that the dream is equivalent with the desire fruition.

At the end of my analysis, we could see, that the mentioned ways make Lovik's short story is the typical example of fin de siècle phenomenon, moreover the par excellence type of modern storytelling.